

Propast propasti: Geneze lidského času

K výstavbě pozdní Holanovy poezie

ZDENĚK KOŽMÍN

Když hledáme páteř celé dvojsbírky¹, začneme nejprve narážet na velké metafyzické básně dobývací čas. Ale při veškeré genialitě temporálních a s nimi většinou prostorově příznakových textů nakonec poznáme, že právě tady se čas a prostor skrývá, že se nám – patočkovsky řečeno – nikdy vlastně nenabídne ke skutečnému nahlédnutí.

Ale **náhle** – a to je klíčová kategorie pro holanovskou heuristiku vůbec – nás do sebe vtáhne něco, co je tak zcela přirozeně dáno každému k nahlédnutí – přímo frappantně udeří do očí kompoziční model obou sbírek, model, který se opakuje v *Předposlední* a v *Sbohem?*, totiž zcela zjevně nabídnutý dvojmodel. V první sbírce má číslo sedm: Milenci I, Milenci II, Milenci III, Milenci IV, Milenci V, Milenci VI a Milenci VII. Ostatní cykly či spíše „cykličky“ mají klíčové číslo I a II jen zcela výjimečně i čísla I, II a III a pak dokonce I, II, III a IV. Ale ta sedmička Milenců je tu lze říci absolutní. Řeknete si, že jde o nahodilost číslování. A netrpělivě nahlédnete do druhé části dvojsbírky, která má opět zcela své vlastní číslování: nad obdobnými do tří částí rozvrženými malými cykly opět najednou žasnete: opět jediný velký cyklus jsou zase Milenci: Milenci I, Milenci II, Milenci III, Milenci IV, Milenci V a Milenci VI. Ale je tu další div: jako hledaná sedmička se posléze objeví i ona, ale má už jakoby degeometrizující titul rušící onu umnou kompozici: Mezi milenci. A je už evidentním sesmyknutím k jinému kontextu.

Protože jsme už samotným titulem dvojsbírky navedeni k tomu, že jsme mezi propastmi, prozkoumejme tuto neobvyklou hru s terénem poslední sbírky. Prozradí nám něco tato holanovská hra na mileneckou kabalu, anebo začneme zkoumat zcela zbytečně? Položme si otázku: jaký životní čas a spolu s ním možná i prostor budují oba sedmidílné milenecké cykly?

Hned na samém začátku zkoumání jsme překvapeni, že v obou cyklech je sémantický terén zjevně odlehčen, jako bychom byli vybízeni: zkus těch dvakrát

¹ V. Holan: *Propast propasti*. Sebrané spisy 5. Odeon, Praha 1982.

sedm sestupů do propasti, která nese titul MILENCI. Staňme se tedy na chvíli holanovskými milenci. Nejprve tedy *Předposlední*:

Milenci I

Loučení je dlouhé, jako v dávných „svítáníčkách“: třikrát se opakuje samostatný verš JEŠTĚ SE NELOUČÍ. Ale pak přichází odvěký verdikt a razantně text sděluje: ALE ROZLOUČÍ SE. A život nám dává na vybranou. Je dána velká rytířská možnost: VĚRNOST. Všimněme si dobře, že to **ale** se neobjevuje v samotném závěru plynoucího životního času: A KDO Z NICH / PO LETECH ŘEKNE: „JÁ SE NEVRACÍM, / JÁ JSEM BYL VĚRNÝ?“

Milenci II

Na počátku druhého dějství básně jsme blízko k počátku prvního dějství:

NEVINNOST JE BEZBRANNÁ. A nečeká se na popření sebelásky. Vládne tu však nezrušitelné napětí času jako v první básni: je čas jakési zkoušky. Nejtěžší part dvanáctiveršové básně je v posledních třech verších: VŽDYŤ TAKĚ U SVĚTCŮ / MILOST NEMOHLA BÝT NAHODILÁ. / ALE VRAŽDIT SMRT ZAŽIVA!

Co se to tu postavilo nečekaně do cesty nevinnosti? Je sice po ruce milost, avšak objevuje se právě v závěru ono obávané **ale**.

Je to údiv nad smrtí zaživa. Tedy druhý díl dramatu není nahodilý, jde o setkání propasti s propastí: smrti se životem.

Milenci III

Milenci jdou po zříceninách fantomů, jdou a jdou. Padli a znovu se pozvedli. To **ale** si báseň šetří do závěrečného dvojverší: ALE JAK TEN STÁLE SE VZDALUJÍCÍ STROM / SE OHLÍŽÍ, ZDA JDOU ZA NÍM!

Strom je tady strážcem našeho osudu. Jaksi víc nemůže být jako záruka poskytnuta. Strom bdí nad námi, ale stále nás pak míní a míní dohlédá. A my jdeme trpělivě či netrpělivě za tím stromem andělem. Co je ten strom a proč se po nás pomalých stále ohlíží?

Milenci IV

Milenci jdou stále spolu, jsou šťastni, nemohou se rozloučit. Kdo jim může zabránit v lásce? Ani osud nechce být proti nim. Jenže nakonec proti nim jde: „CO JSEM MĚL DĚLAT, / KDYŽ UŽ MI NEZBÝVALO / NIC JINÉHO? LE-DAŽE / PRÁVĚ TO, ŽE NEBYLO LZE VŮBEC JINAK...“

Zůstává cosi jako nezbytí, cosi anonymnějšího než osud sám.

Jdeme spolu, říká závěr básně – a pak druhý závěr tuto existencialitu otevírá vlastně nanovo, jen v jiné verzi: JE TO JEJICH STESK, KTERÝ / TOUŽÍ PRODLOUŽITI ROZKOŠ...

Bytí jako by se stále jinak zase nalézalo, netoneme v beztvarosti, ale neuvěřitelně si prodlužujeme rozkoš steskem...

Milenci VII

Jako bylo na začátku stále neloučení, jako bylo třeba vzít pokaždé znovu jinak život do rukou a jít dál, ta prosba dál a dál pokračovat je zvláštním znovunabýváním našeho času za všech podmínek věrnosti a trvání... Chceme stálou autentičnost, neubývání čehokoliv jako dřív. Stále toužíme po obnově.

A Holan už vlastně referuje, jako my–oni chtějí zůstat ještě chvíli beze změny, bez ztráty čehokoliv. Chtějí žít plně po lidsku.

A je podán verdikt: **lidé na lásku přímo číhavě čekají, ale ta nic nenabízí, není po ruce to, po čem tak toužíme: JAK TOUŽÍ, ABY NEČEKANÉ / BYLO TAKÉ BEZPROSTŘEDNÍ, / ALE LÁSKA SE K TOMU NEMÁ...**

Lze tedy říci, že naše interpretace sedmera zastavení lásky akcentuje právě **lidský čas**. Ono odpovídání jedné propasti té propasti druhé je náš životní příběh, jsme stále milenci, kteří dychtí prodlužovat lásku, čas lásky má být nastolen všemu navzdory a zase vždy ve shodě se vším. Jsme stále milenci I, kteří touží po věrnosti přes propast času, jsme stále milenci II, kteří zaživa bojují se smrtí, jsme milenci III, kteří chtějí být věrni tomu svému stromu života, i když ten strom nás nestačí stále brát s sebou, jsme milenci IV, kteří se diví, co na ně posléze zbylo a zbývá, jsme milenci V, co nechťejí být sami, v samotě, v osamělosti, jsme milenci VI, kteří by zaměnili stesk za rozkoš tak bez rozmyšlení, jsme milenci VII, co stále jako děti chtějí krásná překvapení, krásný dětský svět dávno po dětství a dávno bez dětství, kdy je znovu vyvolávána láska („A znovu láska“ – řekl naposledy Skácel).

Máme-li tedy stručně resumovat onu genezi času v Holanově existenciálním románu ze sbírky *Předposlední*, je to jakési miniaturní obnažení velkých propastných vzdáleností v prostoru i v čase ve všech polohách lidského bytí. Jako by všechny naše metafyziky chtěly vycházet od té jedné maličké i přebrovské existenciality lidského bytí, která se ke všemu jaksi má, ale také se ke všemu dost nemá. A není vůbec nijak na podiv, že chceme v té propastnosti naslouchat božím kataraktům a jejich dorozumíváním přes čas, přes vesmír...

Ale tento rekonstruovaný lidský čas pozdního Holana má ještě díl druhý, totiž ono šestero (či sedmero) Milenců ze sbírky *Sbohem?*. Jakou druhou verzi životního lidského románu tu najdeme?

Milenci I

Po milování milenci nemohli spát, jako by se měli ještě zbavit jakési překážky či jako by se chtěli ještě dohodnout, ale MOŽNÁ ŽE JEMU NEBYLO DO PTANÍ / A ŽE ONA BY RADĚJI ODPOVÍDALA. Ale může jít jen o jakýsi malý situační nesoulad uprostřed milostné hry. A báseň je erotickou metaforou.

Milenci II

Dva milenci jsou teď nenahraditelní. Ale jejich budoucnost se ještě nevidí, neví, že stárne: (...) VŽDYŤ UŽ ZÍTRA / SE BUDE NEVĚDOMKY / A TLUMENĚ NEJHLASITĚJI / DOVOLÁVAT ZAPOMENUTÍ...

Milenci III

Milenci jsou jakoby zakleti do určité situace a nevědí ani, co si počít s mlčením. Jsou vlastně zvláštním způsobem neschopni rozlišit podstatnou nuanci s dalekosáhlými aspekty: (...) NEVĚDÍ, ŽE UMÍNĚNOST SLOV / JE K NEPOZNÁNÍ / OD ABSOLUTNA SLOV...

Milenci IV

Opět se precizuje situační nejistota, kdy se původní naléhavost mění v pouhou paralelnost a kdy se milenci mají na pozoru kdesi poblíž rozchodu. Báseň je přeskupováním polarit a mimoběžností.

Milenci V

Ocitujeme si celou šestiveršovou báseň:

„I na tomto líbezném vřesovišti
milenci si nejdou vstříc, jdou si **naproti!**
Malé zívnutí některého z obou
dává všanc bývalé potěšení
a předbíhá vzájemnou nenávisť...“

Holan tu vyostřuje docela zanedbatelné porušení rovnováhy v lidském vztahu, kdy se rodí přímo VZÁJEMNÁ NENÁVIST, byť v jakési negativitě předbíhání.

Milenci VI

Velký reálně přírodní i maximálně symbolický detail – podobně jako v předchozím textu slovo **vřesoviště** – je nyní cesta MOŽNÁ AŽ ZA JEZERO. A vlastně celý minicyklus vrcholí evokací dětství proti úleku a znehybnění:

A LECKDO Z NICH SI PŘITOM VZPOMNĚL NA DĚTSTVÍ, / KDY, AŽ TO
BYLO V DÁLCE NEBO JEN PŘES ULICI, / VŽDYCKY TO BYLO Z NE-
VYHNUTELNOSTI...

Nemohlo být sugestivnější vyústění tohoto druhého dílu Milenců než právě to, že byly části V a VI zařazeny **za sebou** a možná zase opravdu nahodile se oba texty dostaly graficky do přímé konfrontace: jsou náhle vedle sebe, na levé straně knihy je část pátá a na pravé straně část šestá. A tak ona existenciální pointa druhého cyklu je zároveň i dialogem s prvním cyklem: dostávají se tak vedle sebe dvě protilehlé emotivní kategorie lidského bytí: nenávisť a intimní prostor s velkým nekonečným časem samotného dětství.

A snad právě z této elementární existenciální polarity se generuje nejpodstatnější strukturotvorná imaginace poezie pozdního Holana: její tragický i šťastný čas, její tragický i šťastný prostor. Filozoficky tuto existenciální dimenzi pozdního Holana už velice přesně postřehl Jan Patočka ve strmém náčrtku svého chystaného Holana, když napsal, že už není v popředí básníkovy *intence* hra se jsoucný, nýbrž „hra bytí s básníkem“.

Nebude snad nezajímavé být poněkud antichronologický a podívat se ještě do Holanovy sbírky *Asklépiovi kohouta* (verše let 1966–1967, vydány 1970), kde jsou tři antecedenty tématu Milenci:

Milenci I

Tady se octneme v erotickém introitu celého tématu, kdy se všecko chystá spíš ještě v nebytí a nepaměti: „NEVĚDÍ, CO SE S NIMI DĚJE / A UŽ TAM ČEKAJÍ / A DĚLAJÍ MÍSTO TOMU, / CO JEŠTĚ NENÍ Z PAMĚTI, / ALE CO SE UŽ BOJÍ, ABY NEZŮSTALO SAMO... Sugestivní je pak sestup do *antinegativity*: PŘI POVŠECHNÉM JE S NIMI TAKÉ LISTÍ / A TAKÉ SKÁLY, NEŽ SE PŘECE JENOM / OTEVROU DOPODROBNA... Silný je obraz milenců ve spolubytí s listím a se skalami. To je velký fundament první části. Otevřít se dopodrobna – to je už záloha pro zapletení do bytí.

Milenci II

Všecko se najednou nabízí k *zužitkování*, otevírá se prostor i čas, jako by i sám vesmír mizel jenom do sebe proto, aby měli pro sebe plnou hlubinu bytí. On je plný přemlouvání, že všecko je připraveno do dalšího času A ŽE NA ZEMŘELÉ STRANĚ SLUNCE / JSOU MRAKY, ČEKAJÍCÍ, CO SE JIM DÁ ZA LIJÁK / UŽ DÁVNO PŘEDVÍDANÝ...

Ale ona z tohoto přejícího vesmíru začne najednou unikat, neboť NACPÁVAJÍC SLAMNÍK SLIBY, / ŽE ZASE PŘIJDE, MYSLÍ NA LÁSKU, KTERÁ

/ JE SAMA PROTI SOBĚ V JINÉM MUŽI. Milostný vesmír srozumění se začíná rozpadat, jde sám proti sobě.

Milenci III

Ocitujme si celé osmiverší:

„Už podle jejich chůze vidíš,
že se pohněvali. Aniž
se od sebe vzdalují, jsou stále
jiným místem, kde láska
je tak osamělá, že to nevydrží.
Ano! Neboť dřív než smrtí
může být bytí zničeno
jenom láskou...“

Celý triptych je koncipován jako sevřené drama rozuzlené paradoxní absurdní pointou. Dalo by se říci, že všechny tři cykly Milenců generují svoje velké téma ve třech žánrových polohách:

triptych ze sbírky *Asklepiovi kohouta* je malé absurdní drama,
sedmidílný cyklus ze sbírky *Předposlední* je velký existenciální miniromán,
šestidílný cyklus ze sbírky *Sbohem?* je existenciálně exponovaná miniatura s velkou existenciální pointou polarity nenávisti a dětství.